

ärgem unustagem: Keyserling on uue kultuuriliikumise pea ja ta esitab kõrgemaid nõudmisi, kui seda enamik meie seast teeb.”¹²⁹

Gruenewaldti jaoks on Keyserling harjumatu, sest ta mõtteviis on liiga uus. Samahästi, ja ehk õigustatumaltki, võiks öelda, et Keyserling oli oma ideedega hiljaks jäänud, ja hetkel ajakohatu. Ta tuleb ülerahvuslikkusega välja kõigist võimalikest kõige ebasobivamal ajal, Euroopa rahvusriikluse agressiivses faasis. Eespool sai tõmmatud kerge võrdlusjoon H. Jannseniga, kes hakkas ühisbaltluse ideoloogiat kuulutama nelikümmend aastat enne Keyserlingi – ja oli juba tollal hiljaksjäänud. Keyserlingi Balti-idee oli tema lapsepõlve utopia, isa poolt õnnelikel aegadel ette unistatud mõte. Samas mõõngem Keyserlingi enda fraseoloogiat kasutades, et selle mõtte ebapiisavusel võis olla produktiivseid tagajärgi 1920. aastate Eesti rahvuspoliitikas. Kes võimatut ei taotle, see võimalikku ei saavuta.

LISAD: Hermann Keyserling Balti küsimusest

Lisa 1 Balti küsimus¹

Mis saab Balti provintsidest? Kaks rahvuslikku enamust, lätlased ja eestlased, nõuavad mõlemad täielikku iseseisvust, kuid võib kahelda sellise lahenduse kestvas edus.

Kaks mainitud rahvast ei ole end siiani kunagi ise valitsenud. Nende ärkamine ajaloolisele eksistentsile toimus kahjuks üheaegselt koos Vene revolutsiooniga ning Baltikumi harimata rahvamassid on viimase lagundavast vaimust sel määral mõjustatud ja läbi imbunud, et iseenese ees kaitsetute ja kontrollimatutena on nad valmis kõige jõledamateks eksperimentideks. Nende juhid on kahtlemata intelligentsed, väljaõppinud ja heausksed, ehkki oma ideedelt üliradikaalsed, nagu see tavaline vastärganud rahvaste juures. Kuid neid on vähe; haritud kiht on liiga õhuke, et sellele toetuda, ja niisiis sõltuvad nad

täielikult rahvamasside suvast, seal aga kuulatakse kõige meelsamini neid, kes kõige rohkem lubavad. Ei ole seal veel siinamaani aru saadud, et poliitika on kunst saavutada võimalikku; ei teata midagi majandusest, ei mõisteta tegelikult programme, millega nõus ollakse, ja nõnda siis juhtuski, et rikkad talupojad andsid oma hääle bolševike kandidaatidele. Mõõdukas bolševism on õieti ainus süsteem, millel on otsest külgetõmmet lätlaste ja eestlaste rõhuva enamuse jaoks. Eesti Asutava Kogu valimistel saavutasid 40 protsendiga võidu sotsiaaldemokraadid (nende vasteks on Saksa Sotsialistliku Partei sõltumatud vasakpoolsed) ja 30 protsendiga tööerakondlased, kes kutsuvad end kodanlikuks parteiks, ent on programmilt vägagi bolševistlikud. Lätis on või võiks asi olla veelgi hullem. Õudsed sündmused Riias, kus suurem osa kodanlasi lasti maha või siis surra külma ja nälja kätte, olid mahitatud pigem kohalike kui vene terroristide poolt.² Juhid ei suuda rahvamasse ohjeldada, nad peavad oma positsioonide kindlustamiseks üleliia lubadusi andma, aga täidetud lubadused, ükskõik kui ekstravagantsed nad ka poleks, ei rahulda kunagi kedagi. Ei ole liialdus öelda, et enamus Balti provintside vaestest, kes on Vene revolutsiooni vaimust nakatatud, on kaotanud igasuguse respekti eraomanduse ja indiviidi õiguste ees.

Seetõttu on selge, et Balti provintside elanikke ei saa veel niipeagi jätta üksnes iseenda hoolde. Juhul kui Versailles otsustab Eesti ja Läti püsijäämise kasuks, on hädavajalik kehtestada nende ebakindlate riikide üle Liitlaste või Rahvasteliidu vahetu kontroll, nõudes neilt enne nende tunnustamist mõnede üldiste põhimõtete omaksvõttu, nagu näiteks eraomandi puutumatus, kõigi kodanike võrdsus, või põhiseadus, mis välistaks bolševistlikud eksperimentid. Peaks näiteks eestlastel või lätlastel lubatama eksproprieerida suurmaaomandused ilma hüvitisi maksmata, siis ei oleks seal kapitalil niipeagi mingit asu, sest igasugune õiglus ja kõik õigused oleksid juurteni välja kistud. See, et Baltikumi laiad massid ei ole ilmselgelt veel valmis iseenast valitsema, annab trumbid neile, kes tahavad suunata Balti provintse tagasi Venemaa alla. Selle lahenduse poolt kõnelevad mitmed, ja eriti majanduslikud argumentid. Kuid ometi oleks see väga ebasoovitav, sest see oleks vastuolus

¹²⁹ V. v. Gruenewaldt. Graf Keyserlings Stellung zum Baltentum.

¹ H. A. Keyserling. The Baltic Problem. – The Westminster Gazette (London) 18. VI 1919.

² Vihje Punaarmee poolt okupeeritud Riiale 3. I 1919 – 22. V 1919, kus 8000 inimest suri nälga ning mitusada võeti pantvangi, kusjuures osa neist hukati (Deutsche Geschichte im Osten Europas: Baltische Länder. Hrsg. G. v. Pistohlkors. Berlin, 1994, lk. 468).

pea kõigi Baltikumi asukate soovidega, hoolimata nende rahvusest. Kogemused aastaist 1914–1918 on suurema osa lätlasi ja eestlasi pannud venelasi umbes samamoodi vihkama, nagu prantslased vihkavad sakslasi. Nad ei lepiks iial sellega, et neid jõuga jälle Venemaa külge liidetaks. Siinne autor pakub välja teise lahenduse: kolmest Balti provintsist – Kuramaast, Liivimaast ja Eestimaast – võiks saada iseseisev ülerahvuslik, supra-natsionaalne (*supernational*) riik Belgia eeskujul. Nii nagu viimane on sillaks prantsuse ja saksa maailma vahel, olles poliitilises mõttes Belgia ühisriik, ehkki rahvuslikult pole ta muud kui vallooniide ja flaamide segu, nii võiksid Balti provintsidki saada sillaks teutooni ja slaavi maailma vahel, kus kujuneks uus balti rahvus, mis oleks eesti, läti, saksa ja vene elementide süntees.

Kui Antant tahaks olla ettenägelik, siis aksepteeriks ta selle lahenduse, mis nii või teisiti oleks asjade *lõplik* käik. Mitte iial enam ei soostuks Balti provintsid olema Venemaa või, jumal paraku, Saksamaa osa; mitte iial ei nõustuks nad end lõppeks ka tükeldada laskma, hoolimata kõigist rahvuslikest antipaatiast ja vastuoludest. 700 aasta jooksul on kolme provintsi saatus olnud ühetaoline või üksseesama; Vene impeeriumis peeti neid alati ühtekuuluvaks; erinevate rahvuslike keskkondade kaudu on nad välja kujundanud ühe ja sellesama inimliigi. See uus balti tüüp peakski saama ümberkorraldatud Balti riikide vaimseks keskmeks. Ainult ülerahvuslik riik lahendaks algusest peale rahvusprobleemi, sest tõsi ta ju on, et kõrgklasside enamiku moodustavad nimetatud piirkonnas sakslased, samal ajal kui haritlaste arv enamusrahvaste seas on siiani äärmiselt väike, mis tähendab ühtlasi seda, et Balti küsimuse lahendamine puhtrahvuslikul pinnal lõikaks läbi senise ajaloo traditsiooni ja alandaks ohtlikul määral kultuuri üldist taset. *Last, but not least* – ainult Balti provintside nii-öelda rahvuslik tasalülitamine teeks neist tegelikult ja täielikult neutraalsed riigid, ning ainult sellisena vastaksid nad Euroopa kaubanduslikele huvidele.

Euroopat huvitavad Balti provintsid esmajoones sedavõrd, kui võrd nad kujutavad endast loomuliku ligipääsu Venemaale ja sealt tagasi Euroopasse.³ Kui nad ei saagi jälle Venemaaks, siis peavad nad saama nii rahvusvaheliseks, kui üldse võimalik. Selle eesmärgi nimel peavad nad omandama ülerahvusliku staatuse, ja seda puhtalt omaenda turvalisuse huvides: kui neid õn-

nestuks ülalmainitud viisil rahvuslikult tasalülitada, siis areneks neis loomuldasa välja võimekusel, haridusel, kultuuril ja varakusel põhinev kihistumine. Haritlased, maaomanikud, kaupmehed jt. koonduksid rahvusest sõltumata vastavalt oma huvidele, ja juhtima pääseks tõeline parimate valitsus, mida Antant toestaks niikaua, kuni balti rahvuse põhimass saaks poliitiliselt piisavalt küpseks, olemaks tark ilma välise abita. Valitsev klass ei oleks mitte rahvuslik, vaid ülerahvuslik; see pandaks kokku kõige väljapaistvamatest sakslastest, eestlastest ja lätlastest. Alguses mängiks neist esimesena nimetatud muidugi tähtsamat rolli, kui neil on see arvuliselt, sest 700-aastase ülemvõimu hoidjana on nad poliitilises mõttes kaugelt kõige kogenumad ja oskumalikumad, olles seda tõestanud sajanditepikkuse teenistusega mitte ainult oma maa, vaid ka Poola, Rootsi ja Venemaa alluvuses. Nad on ka esimesed, kes kehistaksid uue balti rahvuse vaimu kõigis kolmes provintsis, mille vahel nad on võrd-selt jagunenud. Ärgu siis kartku Antant, kes on siiani ülimalt umbusklik kõigi saksa keelt kõnelevate olendite suhtes, ärgu ta siis kartku, et Balti provintse püütakse tõmmata pangermanistliku poliitika võrku. Sealsed sakslased on selle jaoks liiga tugeva realiteeditajuga. Vähemus, kes on end tundnud rohkem sakslase kui baltlasena, on alati olnud väike. On tõsi, et sõja ajal kiskus paruneid Saksa impeeriumi poole, kuid see oli enesekaitse- ja meeleheite• est. Vene impeerium oli neid muserdanud, bolševikud nende elu ja vara ohtu seadnud – selles olukorras ei näinud nad teist teed. Kuid kunagi varem ei olnud nende enamus kaldunud poliitiliselt Saksamaa poole ja nähtavasti ei juhtu seda enam ka tulevikus. Kooskõlas oma ülimalt avatud positsiooniga võimsate naabrite vahel on nad kogu oma ajaloo vältel olnud pigem rahvusvahelist kui rahvuslikku meelelaadi, vastavalt vajadusele kord vene-, kord rootsi-, kord saksa-, kord inglise-meelsed. Nüüd tahavad nad ühel häälel olla baltlased ja ei midagi muud, sest see on nende ainus võimalik tulevik. Nad on valmis saama uue balti rahvuse tõeliseks selgrooks. Antandi poolt oleks see väga ebarukas, kui ta ei lahendaks Balti küsimust vaimus, mis igale tema oma andes rahustab maha kõik kohapealsed rahvad, kiirendab uue riigi teket mõistlikes peajoontes ja annab kogu Euroopale parima garantii turvaliseks ja kestvaks juurdepääsuks Vene sisemaale.

³ See ei olnud mitte Keyserlingi enda küüniline sedastus, vaid ka näiteks eestlaste tollase välispoliitika üks taktikalisi juhtlauseid, vrd.: olles “lävi Sarmaatia legendikule” ning “suure Venemaa turu väljapääs, looks vaba ja iseseisev Eesti loomuliku pinna maailmakaubanduse arenemisele” (Jaan Tõnisson Eesti välispoliitikas 1917–1920, lk. 78, 59).

Lisa 2 Eesti poliitiline tähendus⁴ Suhtumine bolševismi

Mitte ühegi maa areng ei peaks juurdlevale vaatlejale praegu rohkem õpetlikku ainekust pakkuma kui väikese Eesti oma: sest just seal on lähed tegelik veelahe vana Euroopa ja bolševistliku tulevikuriigi vahel. Iidsetest aegadest oli Baltikum Lääne eelpost teel sarmaatialikku Itta. Seitsme pika aastasaja jooksul kaitsesid baltlased kangelaslikult Öhtumaa vaimu slaavi ülemvõimu vastu. Ja kui revolutsioon senistele härrastele allasurunud vähemuse osa jättis ning ajaloole ärkav eesti rahvas ajalugu otseselt otsustavale uskus alustavat, siis tegelikkuses jätkas ta vaid sajanditepikkust traditsiooni: heroilises võitluses löi ta tagasi Punaste armeed ja saavutas kõigest Euroopa riikidest esimesena vastuvõetava rahuleppe Venemaaga. Läänemaise vaimu kaitsmine Ida vastu sai niisiis Eesti⁵ esmasünniteoks. Aga nii nagu Baltikum aastasadade jooksul ikka ka venelikke jooni on näidanud, nii paistab ta ka täna olevat uuest Venemaast rohkem mõjustatud kui mistahes teine maa. Bolševism on Eestis sügavalt elav, seda aga nüüd uues mõttes.⁶ Pole midagi Eestile iseloomulikumat kui see, et leninismi vaim ilmneb tema riigikorralduses poolpreisiliku militarismi kujul. Ja valitsemistehnika on koguni vaat et punktipealt üle võetud Saksa okupatsioonivõimudelt.

Eesti on ülemusteriik *par excellence*. Seal, kus varem oli enam kui küllalt 3000 Vene ametnikust, seal ei saa 25 000 eestlast tööga veel ligilähedaltki hakkama. Sest kõik on ju riigistatud. Maamõisad on ära võetud, metsad konfiskeeritud, maju natsionaliseeritakse kahtlasi teid pidi. Näib, nagu oleks Lenin abinõude leidmisel vaderiks käinud. Samas mõjub maa täiesti läänelikult: sest see on saksaalik korraldamiskihku, mis teostab idalikke mõtteid. Seejuures ollakse aga nii vaesed, et

maa valitsemiseks vajalikku ametnikkonda tuleb ülal hoida kodanikelt viimast võttes. Täna on riigil juba rohkem võlg, kui on tema enese väärtus. Ja uusi väärtusi luua takistab seesama riik sellega, et ta eraomandust illusoorseks muutes erainitsiatiivi lämmatab. See on vene bolševismi probleem pähklikoores. Mis võiks olla lahendus?

Tänased valitsejad, enamasti sotsialistlikult meelestatud eluvõõrad advokaadid, nii kaugelt ei mõtle. Ka Eestis tegelevad need inimesed esmajoones oma programmi elluviimisega. Ainult rahvas, 85 protsendi ulatuses talupojad, on jätkuvalt teadlik oma läänelikust karakterist. Üleüldine on nõrdimus eestkostealuse seisundi ja talumatu maksukoorma pärast; üha valjemaks muutuvad üleskutsed vabadusele, üha üldisemaks saab vaade, et ainult erainitsiatiiv võiks maa pankrotist päästa. Kõik läheb teistmoodi, kui seda doktrinäärid lootsid. Riigi poolt ülevõetud mõisad ja metsad toovad palju vähem sisse, kui erakättesse jäänud. Mõisaomanike väljaajamine nende oma kodunt ja katuse alt, mis toimus sageli kõige näotumas vormis, on – kaugel sellest, et enamust pikema aja jooksul rahuldada – maaelanikkonna õiglustunde hävitanud. Baltlaste ja eestlaste vahelised suhted on aga maal sellegipoolest vastuvaidlematult paranenud. Sel ajal, kui eestlased on selle mõjul, mida nad korrumppeerunud eesti tšinovnike surve all taluma peavad, hakanud avalikus elus nii vihatud baltisakslaste häid omadusi uuesti hindama, on baltlaste endi seas toimunud suur sisemine muutus: raskete katsumuste tules on need kunagised reaktioonäärid sisse kasvanud uude aega. Enamik eestlasi loodab nendega äraproovitud koostööle. Sellele seisab aga valitsuse poliitika jätkuvalt vastu. Baltluse varemeilgi hoitakse veel silma peal. Asutavas Kogus lükati põhiseaduste arutelul tagasi mõõdukate saadiku Teemanti ettepanek,⁷ mille kohaselt on varade äravõtmine lubatud ainult õiglaste

⁴ Yrjö Leminkainen [= H. Keyserling]. Die Politische Bedeutung von Estland: Das Verhältnis zum Bolschewismus. – Neue Freie Presse (Viini) 8. I 1921, lk. 2. Pealkirja alla on kohaks ja ajaks märgitud “Helsingi, detsembri lõpp”.

⁵ Siin ja mõnel pool edaspidigi originaalis *Eesti*.

⁶ 26. detsembril 1918 toimunud Eesti Ajutise Valitsuse ja Maanõukogu Vanematekogu ühisistungil väljendas ka peaminister K. Päts maaküsimuse arutelul seisukohta, et “meie rahvast [on] enamuse kihvt läbi imunud” (Tsit.: M. Graf. Eesti rahvusriik. Ideed ja lahendused: Ärkamisajast Eesti Vabariigi sünnini. Tallinn, 1993, lk. 266), bolševistlikena käsitati Lääneriikides Asutava Kogu maareformi kavasad (P. Vihalem. Eesti kodanlus imperialistide teenistuses, lk. 395, 399). ‘Bolševism’ ehk ‘enamlus’ oli üldse üks tolleaegsete mittevastakoolsete ringkondade uusimaid ja jõulisemaid sõimusõnu; bolševistiks nimetati saksa rahvaslaste poolt ka Keyserlingi ennast (vt. saatesõna). Juhan Luiga soovib 1919 bolševismi kui vene ehk asiaatlikku tüüpi enamlust lahus hoida Lääne-Euroopa enamusest, mis on “õigustatud praeguse aja loomuliku nähtusena sotsiaalses liikumises” (J. Luiga. Hingejõu ilmed. Tartu, 1995, lk. 28). Umbes niisamuti mõtles hiljem ka Keyserling ise (vt. saatesõna).

⁷ Jaan Teemant esindas Eesti Maarahva Liitu, keda toona saksa keeles nimetati ka mõõdukate parteiks (vt. saatesõna). Baltisakslased on Teemantile tagantjärelegi agraarseaduse jõulise vastustamise eest tänulikud (vt. Die Estländische Ritterschaft, ihre Ritterschaftshauptmänner und Landräte, lk. 151).

hüvitiste korral, ning maakomisjon otsustas, et võõrandatud maa ja metsa eest ei maksta *üleüldse* mingit hüvitist, ja inventarigi eest ainult tunduivate piirangutega. Aga just see ülepingutamine radikaalsusega toob nüüd kaasa tagasilöögi võimaliku ja mõistliku juurde. Eesti esindaja Helsingis, Luiga,⁸ saatis valitsusele ja kõigile parteidele sõnumi, milles öeldakse, et sotsialiseerumishullus, mis läheb välja kuni kodanikkonna ühe klassi röövimiseni, on noore Eesti riigi parim vahend minetada oma poolehoidjad, seda isegi Soome vasaklastest sotsialistide seas, ning lõpetas tähendusriikka lausega: hüvitisteta võõrandamine võib riigile lõppude lõpuks palju kallimaks maksma minna kui õiglase hüvitise maksmine. Selle sõnumi saabumisele järgnenud päeval, 29. juunil luges rahvasaadik Stackelberg ette baltisakslaste põhimõttelise selgituse: “Me oleme seisukohal, et vara võõrandamine on lubatud, kui üldised huvid seda nõuavad ja see õiglaselt hüvitatakse. Meie arvates ei ole 10. oktoobri 1919. a. maaseadus tingitud üldistest huvidest, pigem tuleb ta riigile kah-

juks. Maaseaduse vajalikkust oleme korduvalt toonitanud, kuid seda peaks rakendatama kui majanduslikku abinõu, mitte kui poliitilist kättemaksuakti. Me taotleme õiglasi hüvitisi igal juhul, viimse instantsina läbi Rahvasteliidu, keda Eesti on oma vastuvõtupalvega tunnistanud endast kõrgemal seisva instantsina ja kelle kaitse on meie riigi edasikestmise ainus tagatis. *Me teatame, et jääme oma nõudmise juurde, kooskõlas oma panusega riigi ülesehitamisel, milleks meile kogemus ja senine edu õigustuse annab.*”⁹ See seisukohavõtt jättis istungil sügava mulje. Ilmestigi tundsid ka kõige radikaalsemad, et on pilli lõhki ajanud. Ettepanek suunati tagasi finantskomisjoni, kusjuures Rahvaerakond (kuhu kuulub ka peaminister Tõnisson) andis *kogu oma senisele praktikale vastukäivald* avalikult teada, et pole maaseadust kunagi vaadelnud kui poliitilist, vaid kui puhtalt majanduslikku abinõu. Varsti pärast seda läks senine kabinet erru.¹⁰ Kas eesti poolbolševism sai seega kõrvaldatud? Vaevalt. Selleks on ta veel nii seesmiselt kui ka väliselt liiga tugev, kuid küllap

⁸ Georg Eduard Luiga oli Helsingis 1. aprillist 1919 kuni 1920. a. lõpuni välisminister J. Poska antud ülesandega asutada seal akirijanduse büroo (E. Medijainen. Saadiku saatust: Välisministeerium ja saatkonnad 1918–1940. 2. tr. Tallinn, 1997, lk. 91). Sel ajajärgul avaldas ta aktiivset artikleid ja brošüüre agraarreformi kuumal teemal, eesti keele kõrval ka soome, rootsi ja saksa keeles. Tuntumad neist brošüüridest (“Eesti–Saksa vahelkor Baltimail”. Tallinn, 1919; “Die Agrarreform in Eesti: Ihr Werdegang und ihr Wesen”. Helsingfors, 1920; “Die neue Agrarverfassung in Eesti: Ihre geschichtlichen Ursachen und sozialpolitischen Auswirkungen”. Dorpat, 1924) on ilmselt siiani parim, mis Eesti maareformi sotsiajalajalooliste juurte kohta kirjutatud. Neis töödes esindab Luiga ühemõttelist seisukohta, et mõisamaade tasuta võõrandamine oli ajalooliselt ainumõeldav samm, “mitte eesti talupoegade kättemaksuakt, vaid jumaliku õigluse teostumine” (Die neue Agrarverfassung in Eesti, lk. 49), ehkki poliitilistel põhjustel ei saavat teatud hüvitiste maksmisest loobuda. Luiga toob väga hästi välja 1918. a. Saksa okupatsiooni rolli radikaalse maaseaduse ettevalmistajana: šovinistlik vasikavaimustus, mis tabas baltisakslaste enamust Saksa vägede sisse marssides, tuli neile just maaseaduse kujul terava löögina tagasi. Ka Keyserling ei väsi siunamast Saksa okupatsiooni ajal tehtud saatuslikke viimase hetke vigu: see on tema ja E. Stackelbergi vaheliste lahkkelide tuum. Eesti poliitikkonna suhtumises maaküsimusse on 1919.–1920. a. vahetusel täheldatavad olulised, psühholoogiliselt mõistetavad teisenemised: kui enne maaseaduse vastuvõtmist domineerisid käremeelsed meeleolud, siis pärast seda võeti üldiselt kurss leevendustele. Seda kangelasteole järgnenud pohmelust võis väljendada ka Luiga Keyserlingi poolt mainitav sõnumik.

⁹ Tekst on kokku monteeritud tsitaatidest, mis võetud Baltisaksa Partei esindaja G. Stackelbergi Asutavas Kogus peetud ja ajalehes lühendatult avaldatud kõnest: Rede des Abgeordneten Baron Stackelberg in der Konstituante zur Enteignung des Großgrundbesitzes. – Revaler Bote 5. VIII 1920, nr. 143. Ajalehe samas numbris oli ideoloogilise võimenduse huvides avaldatud intervjuu Keyserlingiga (vt. saatesõna). Stackelbergi kõne täistekst vt.: Asutava Kogu IV istungjärg: Protokollid Nr. 120–154. Tallinn, [1926], vg. 1193–1199.

¹⁰ Keyserling esitab fakte oma eesmärke silmas pidades suhtelisel suvalistes seostes. G. Stackelberg tegi 29. juuni istungil ettepaneku seaduseelnõu hüvitiste (mitte)maksmise kohta tagasi lükata, kuid see ettepanek ei leidnud toetust ja Stackelbergi kõnet kritiseeriti mitme partei esindaja poolt. Samal ajal tegid Tööerakond, Rahvaerakond, Kristlik Rahvaerakond ja Maarahva Liit ühise ettepaneku suunata seaduseelnõu rahanduskomisjoni, nagu ka sündis. Viimast ettepanekut põhjendas O. Strandman sellega, et maa hüvitisteta võõrandamine ei leiaks Asutavas Kogus enam piisavat toetust, tema läbikukkumine võiks aga hiljem kaasa tuua hoopis vastupidise kohustuse hüvitada kogu võõrandatav maa täies ulatuses. Seetõttu peab asjade käiku sekkuma rahanduskomisjoni seisukoht. Rahvaerakonna esindaja Hugo Kuusner ütles Strandmaniga nõustudes: “Meie oleme küsimuse peale algusest saadik vaadanud mitte kui poliitilise küsimuse peale, vaid kui ökonoomilise” (Asutava Kogu IV istungjärg, vg. 1206). Tõnissoni valitsus läks 2. juulil tõesti ajutiselt erru, sest koalitsioonist lahkusid sotsiaaldemokraadid ja tööerakondlased. Uue, valdavalt rahvaerakondliku valitsusega alustas Tõnisson tööd juba 30. juulil ja jätkas seda kuni 21. oktoobrini 1920.

sai ta tõsiselt ohustatud. Pole vähimatki kahtlust, et just tänu temale on eesti-baltisaksa vastasseis hajumas ning et varsti ühendavad riigi kõik edasipüüdlikud elemendid oma jõu liberaalsel alusel. Küsimus on ainult selles, kas nad suudavad võimule tulla enne, kui kogu riik on hukatusse viidud. Eesti rahva tervemõistuslik, kaine, nii mitmeski mõttes inglasi meenutav meelelaad näikse õigustavat lootust, et vene haigusest – just seetõttu, et see on nii intensiivselt läbi tehtud – saadakse jagu. Teisalt võivad välised asjaolud tingida ka selle, et Eestist saab Lääne-maailmale traagiline näide, ja et ta just sel viisil oma sajadite missiooni – varjata läänemaist vaimu Ida pealetungi vastu – taas kord teostab.

Lisa 3 Balti ühisrinne¹¹

Sessinatses saamise ja möödasaamise maailmas võib igat lõppu vaadelda kui ühtlasi algust; ja kel on silma märgata kõige toimuva seda aspekti, see näeb seal, kus mõni teine lõplikku masendusse vajub, tihti kangastuvat kõige avaramaid tulevikuvõimalusi. Nii olen ma oma esinemistes ikka ja jälle toonitanud, et just nüüd võiks alata kõigist eelnevaist kõige saksalikum ajalooepohh... Põhimõtteliselt sama on nüüd lugu ka meie, baltlastega. Ükskõik kui korvamatud meie kaotused ka ei paistaks: tehes panuse sellele, mis me olemuslikult oleme, ja suunates pilgu ette, näeme avanevat tulevikku, mis oma tähtsuses ületab kõik minevikus olnu. Mineviku tähtsus piirdus põhiliselt provintsiga; nüüdsest peale võime, kui tahame, hakata mängima euroopalikku rolli.

Meie baltlased oleme – ja see võiks praegu ka kõige saksameelsematele juba selge olla – oma parimas osas omaette rahvus, paljuski täiesti teistmoodi kui riigisakslased.¹² Me oleme üks neid piirirahvaid, kes loovad inimliku silla erinevate kultuuride, antud juhul Põhja, Ida ja Lääne vahel. Varem tingis see meie teataval määral kõikuva asendi. Uues tarkavas ilmas,¹³ kus kõik üle-

rahvuslik – majanduses, teaduses ja kultuuris kehastatuna – palju suurema tähtsuse omandab kui kitsalt rahvuslik, oleme esimest korda oma ajaloos otsekui ettemääratud suuremaks missiooniks. Olgu me Saksamaale väljarännanud, kojujäänud, Venemaaga taasühendamise külge krampunud: see on ülesanne, mis seisab meie kõigi ees, ja samas on see ka ülimalt tähtis ülesanne.

Seetõttu ei tekita baltluse tulevik minus hirmu, vähemalt *niivõrd kui me õigeaegselt adume* seda, milleks me oleme loodud ja kui suured on need võimalused, mida just praegune aeg pakub meie omapära mõjukaks esiletoomiseks. Mõnekümne aasta pärast võime me olla ja tähendada midagi enam kui eales varem. Kuid selleks on vaja luua kõigi baltlaste seesmine ühisrinne, ükskõik siis, kus nad ka ei elaks. Me peame aru saama, et emigrantidel ja kojujäänuil on lõppeks üks ja seesama ülesanne, mis tingib vastava tegutsemise; et saksa-, vene-, eesti- või lätimeelised ajavad tegelikult kõik üht ja sedasama asja, et vanad vastuolud aadlike ja kodanlaste, liivi- ja eestimaalaste vahel on täna alusetud ja mõttetud. Meie ülesanne on rahvaid siduv, mitte lahutav, ülerahvuslik, mitte rahvuslik, olgu me muidu nii sakslased kui tahes; üksnes sellest kasvab viimaks välja ka meie, kui tahetakse terminit, rahvusbaltilik missioon. See võib osutada veel millekski väga suureks. Kuid tema eelduseks on kõiki riigipiire ületav Balti ühisrinne, mis poleks suunatud ühegi riigi vastu, mis pigem seoks ja leevendaks seda, mis ilma meieta on jäigas vastasseisus.

Lisa 4 Vastus krahv Hermann Keyserlingile tema "Balti ühisrinde" asjus¹⁴

Ühel meie kodumaa kriitilisel tunnil kirjutasin ma Teile, krahv. Te olite hoiatanud meie maa aadlit saksalike kalduvuste eest. Te ütlesite, et kolm neljandikku meist on vene orientatsiooniga, parimad aga, nagu tõeline aadel kunagi ja

¹¹ H. Keyserling. Die baltische Einheitsfront. – Baltische Blätter (Berliin) 6. X 1921, nr. 40, lk. 235–236 (HKN, Mappe 196.10).

¹² Vrd. E. Stackelberg: "Niiväga kui ma ka ei hindaks ja imetleks meie hõimu maiskondlikku suletust, seisuslikku eristumust ja sel põhinevat elujõu sitkust, niisama vähe suutsin ma pooldada mõttevoolu, mis taotles kergitada baltisakslasi omaette "rahvuseks". (E. v. Stackelberg-Sutlem. Ein Leben im baltischen Kampf, Teil II, lk. 53)

¹³ *Die neuentstehende Welt* on üks Keyserlingi mõttemaailma kinniskujutelmi ja -mõisteid; 1926. a. avaldas ta ka samanimelise raamatu.

¹⁴ E. v. Stackelberg. Antwort an Graf Hermann Keyserling auf seine "baltische Einheitsfront" im 40. Heft der "Balt[ischen] Blätter". – Deutsche Post aus dem Osten (Berliin) 23. X 1921, nr. 43, lk. 1–2 (HKN, Mappe 196.10).

üleilma – “anatsionaalsed”.¹⁵ Te ei tahtnud, et Teil oleks midagi ühist ebarassiliste inimestega Saksa kaitsekraavides ja Te saatsite meid – kuhu? Ning ma heitsin Teile ette, et Te olite esimestel sõjaaastatel tervitanud vene kultuuri tõusvat tähte, soosinud inglise sõjakirjasõnas saksa sõjastüü “tulusat legendi” ja oma hoiakuid iga tuulepuhangu järgi seadnud. Filosoofina patustasite Te tõe, aadlimehena meie eheda aukilbi ja sakslasena saksa asja vastu. Te ei oleks pidanud meie nimel kõnelema! Toona hülgasite Te meie maa, sest Teie käitumist peeti laiduväärseks ja keegi ei tulnud Teid toetama – võib-olla ka seetõttu, et Te – muuseas, nii lõpmata, lõpmata asjatult – kartsite sissemarssivaid Saksa väejuhte Teiega niisamuti toimida võivat, nagu Inglise ja Prantsuse sõjapealikud oma defetistide ja patsifistidega.

Täna võite kindel olla nii mõnegi suure mehe ning paljude, liigagi paljude kaitsele ja kiitusele. Õpetused õigluse võidust omaenese jõul, rahumeelsest pürgimisest tasakaaluka elu poole, tingimusteta leppimisest kõigi vastaste ja vaenlastega sees ja väljas – need langevad nagu *lux ex oriente* väsinud hingedele. *Teie* olete filosoof, kes selle jaoks valemi välja mõtleb, kes toob troosti ja “helget tulevikku” – kes kuulutab tulevast “kõige saksalikumat ajalooepohhi”!

Tarkuse Kooli suurmeister! Sa õpetad seda, mida neile kuulda meeldib – mehikesed ja naisukesed, kes tahavad kõike muud kui oma vaese rahva eest seista, nende järeltulevate põlvete eest, kelle tee suubub vaesusse ja viletsusse, verre ja higisse. Sind järgivad kohimeeste ja väetite, pimedate ja laste hulgad – peas viinamarjaväätidest pärg, käes türsosekepp.¹⁶ Mine siis ja juhi neid! Vaikne hindu,¹⁷ vabadusevürst rahvaliku luule purpurmantlis jälgib kõrvalt Su rongkäigu teed ja muheleb, muheleb oma orientaalset viisil: kui *see* on tuleviku Saksamaa – ?? Talle kangastub midagi. Tohutusuur Prometheus raud-

seis ahelais. Trobikond kotkaid on teda nokkimas. Vampiirid imevad ta kuldset verd. Aga tema ei tohi surra, kõduneda ajas. – Deemon valab ta veresoontesse vett, palju vett. Inflatsioon laseb ülesütlevat südant jälle tuksuda. Purukskistu väänleb nimetus hirmus. Ja keegi õpetlane, narrimüts kenitlevalt peas, surub ta näole uimastiaurust maski. Prometheus uneleb Hommikumaa rannast ja prometheusliku ajastu helgest tulevikust! Kotkad nokivad edasi.

Krahv Keyserling! Mina ei ole kutsutud, et võidelda Teie missiooni vastu saksa rahva seas. Aga Te kõnelete meiega ka kui baltlane baltlastele. Te kutsute meid oma ühisrindesse.

Meie aga, kes me tunneme Teid kui väetite võrgutajat, hüüame Teile vastu: Te ei ole vaim meie vaimust, Teil ei ole meie üle võimu. Ainult vähesed ja mitte just parimad meie seast usuvad ja järgivad Teid.

Nii nagu Te meis toona eksisite, pidades enamikku meist hinges venestunuks, nii eksite Te meis ka nüüd, kui teete panuse sellele, et me kõik oleme küpsed ja “ettemääratud” ühinemaks vene-eesti-lätimaise baltlusena, täitmaks oma ülddise leppimise “euroopalikku missiooni”. Ärgake oma hulluse unest! Mitte selleks ei ole meid sünnitatud. Balti noorus on täis võitlusindu ja meie kõigi jaoks on elu olnud igapäevane võitlus oma õiguse eest – eesmärgiga teha rahumeelset koostööd oma *kaitstud* õiguse pinnalt. *Ideesse* õigluse võidust, ilma et ise selleks kaasa aidataks, ilma et oma elu ja elunaudinguid kaalule pandaks, *meie* ei usu. Rahu iga hinna eest me ei igatse.

Me imetleme iirlasi ja soomlasi, kes on seda mõistnud ja osanud paremini kui veresugulased sakslased, kes pole seda ei mõistnud ega tahtnud. Me oskasime, kui ta veel elas, hinnata Lev Tolstoid kui slaavi rahuunelma kehastust. Me suudame mõista Hardeni rassivaenu, mis oli kui mürk ta käes, millega halvata Saksa vastupanu

¹⁵ Viide Keyserlingi 1917. a. detsembrikuu märgukirjale “Vaatepunkte päevaküsimustele” (vt. saatesõna). Keyserling oli sõja esimesel aastail näinud baltluse identsustagatist pigem Vene kui Saksa riigis ning väitnud, et nii mõtleb balti aadlike enamik. Oma märgukirjas möönab ta, et olukord on nüüdseks muutunud (J. Lintrop. Die Herren von Rayküll, lk. 358). Nagu näitab E. v. Dellingshauseni sõnavõtt erakorralisel maapäeval 28. märtsil 1918, iseloomustas samasugune mentaliteedinihe ka teda kui rüütelkonna kõrgeimat esindajat. Juba 1917. a. suvel oli ta hakanud Berliinist hankima heakskiitu Baltikumi Saksamaaga liidendamise ideele, mille ta saigi sama aasta novembris, ning 28. jaanuaril 1918 taotlesid rüütelkonnad Berliini mahitusel ametlikult lahkulöömist Venemaast (E. v. Dellingshausen. Kodumaa teenistuses, lk. 165 jj., 224; Die Estländische Ritterschaft, ihre Ritterschaftshauptmänner und Landräte, lk. 142–143; vt. ka: Th. v. Bodisco. Versunkene Welten, lk. 301).

¹⁶ Need atribuudid vihjavad veinijumal Dionysosele ja tema ekstaatilis-hüsteerilistele kummardajannadele, bakhantidele ehk menaadidele; kujutluspildi raamiks on Dionysose orgiate nn. falloserongkäik. Võib-olla on see ka vihje Keyserlingi enda hästi tuntud veinilembusele.

¹⁷ Ilmselt vihje R. Tagorele, vt. saatesõna.

ülekaaluka võimu vastu ja muuta see jõuetuks roidumuseks.¹⁸

Agaga üht balti krahvi ei mõista ega austa me mitte, kui ta pärast seda, mis me oleme piinades ja hirmus üle elanud, meie rahva, meie hõimu verd ja laostumust näha ei taha ning meile unustuse peekri ulatab – kes kutsub meid astuma ohutult-õnnelike, kannatlik-kuulekate ridadesse, otsekui peksasaanuid ja resigneerunuid – aga sellest hoolimata oivalisteks asjadeks ettemääratud!

Olgu Teie Tarkuse Kooli õpilaste hulk niisama suur kui kõigi teiste *ajavaimu teenrite* oma – meie baltlased vajame juhti, kes meid jõuliselt tõmbaks välja väsimuse ja nõrkuse seest, meie päevade spekulatsioon- ja prostitutsioonivaimust.

Isandat ja õpetajat enestele *ei* tule me otsima Teie kaaskonna ridades!

Lisa 5 Meie, baltlased¹⁹

Ikka ja jälle tõusetub meie, baltlaste ees küsimus, kas me oleme “sakslased”; varem küsiti sellele vastupidiselt, kas me oleme “venelased”. Toona vastasin ma küsimusele lausega: me oleme küll “sakslased”, aga mitte “saksamaalased”, vaid “venemaalased”, siiski mitte mingid “venelased”. Selle vastuse teine pool ei tule esialgu enam arvesse, sest Venemaad ei ole *de facto* olemas.

Kodumaal olles nimetasime ise end alati “sakslasteks”, seda vastukaaluna venelastele ja eestlastele, *resp.* lätlastele. Mitte kunagi aga ei samastanud me end riigisakslastega, keda me kutsusime tavaliselt “välismaalasteks”, nii nagu me

ka “välismaa” all alati mõtlesime Saksamaad, samal ajal kui teisi mittebalti riike ja nende kodanikke kutsuti nende oma nimega, nii ka Venemaad. Ka eesti keel tegi siin peent vahet varjundeis – kohaliku sakslast, baltisakslast, nimetati “saksa”, riigisakslast aga “sakslaseks”.²⁰

Saksamaa on saksa sugu rahvaid, kuid ometi mitte kõiki neid hõlmav riikide liit; ka väljaspool liitriiki kohtab igal pool maailmas nii ühte riigikehandlisse koondunud kui ka üksiti hajutatud saksa sugu rahvaid, rahvakilde ja -rühmi, nii nagu ka meie, baltlased. Igale pool maailmas nimetatakse inimesi nende riikliku kuuluvuse järgi, ühte sakslaseks, teist – venelaseks, seda seal šveitslaseks ja toda hoopis austerlaseks jne., küsimata üksikisikute rahvuskuuluvuse järele; nii oleme ka meie, baltlased, väljaspool Venemaad olnud ikka “venelased” ja mitte iial “sakslased”, kes me ju ses mõttes ka pole. “Sakslase” all mõeldakse kogu maailmas Saksa liitriiki moodustavate liidumaa-alamaid ning meie oma suva ja soovid ei maksa siin midagi, ja järelikult pole meil ka mingit õigust nimetada end “sakslasteks”, kui ei taheta just selgelt esile tõsta rahvasoolist [*völkisch*] aspekti. Ka poliitilised parteid kodumaistes parlamentides, kuhu me kuulume, ei kasuta oma nimetustes “saksa”, vaid “baltisaksa” mõistet,²¹ kusjuures “saksa” tähistab siin rahvasugu sedavõrd, kui me oleme oma kodumaal “saksasoolise” vähemuse esindajad.

Varasematel aegadel nimetati meid, baltisakslasi, riikliku kuuluvuse järgi “liivimaalasteks”, aga see nimetus on hiljem kasutusest täiesti kadunud, osaliselt kindlasti kolme Vana-Liivimaa moodustanud hertsogiriigi, Liivimaa, Eestimaa ja Kuramaa administratsioonide lahususe tõttu.²² “Baltlase” nimetus on uuemat päritolu, nii nagu

¹⁸ Maximilian Harden (teg. Felix Ernst Witkowski, 1861–1927), juudisoost saksa literaat, ajakirja Die Zukunft (1892–1922) toimetaja. Pärast 1918. a. propageeris patsifismi, sotsialismi, Saksamaa poliitikat Rapallo lepingu vaimus ja suhteid Nõukogude Venemaaga, sõdis antisemitismi ja suursaksa šovinismi vastu, teenides viimase pooldajailt “isamaareeturi” nime. Tema surma puhul 1927. a. kirjutas J. Goebels isiklikult, et Harden oli “üks alatumaid ja labasemaid isikuid, kes viinud Saksamaa kuristiku äärele”, kahetsedes vaid seda, et tal ei õnnestunud sellele mehele lõppu peale teha sel viisil, nagu ta seda ise oleks tahtnud (H. J. Schütz. Juden in der deutschen Literatur: Eine deutsch-jüdische Literaturgeschichte im Überblick. München – Zürich, 1992, lk. 149–150).

¹⁹ [H. Keyserling]. Wir Balten. – HKN, Mappe 195.01. Kirjutatud arvatavasti Darmstadtis 1921/1922.

²⁰ Tekstis “Saks” ja “Sakslasse”.

²¹ 1918. a. detsembris asutatud Saksa Partei (*Deutsche Partei in Estland*) nimetati 1919. a. sügisel ümber Baltisaksa Parteiks (*Deutschbaltische Partei in Estland*). Vt.: M. Graf. Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934, lk. 244, 248.

²² Kuramaa oli hertsogiriik 1561–1795, Eesti- ja Liivimaa nimetati hertsogiriikideks (hertsogkondadeks) ajal, mil nad olid Taani, Poola või Rootsi riigi koosseisus. Ent hertsogiriigi mõistet eelistati ametlikes dokumentides isegi veel siis, kui Eesti- ja Liivimaast olid 18. sajandi algul saanud Vene kubermangud (M. Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783). Tartu, 2000, lk. 38). Küllap on Keyserlingi mõistekasutus sihilik rõhutamaks Balti hertsogiriigi, tema enda ‘supranatsionaalsele Baltikumile’ lähedal seisva idee ajalooliselt sügavaid juuri.

dateeritakse aastaga 1871 ka "sakslase" praegust tähendust. Et me oleme "saksa sugu", selles pole mingit kahtlust, ent mingit kahtlust pole ka selles, et me ei samastu ühegi Saksamaal paikse hõimuga, ja meie suhe nendega on samasugune nagu ülejäänud saksa hõimude suhe üksteisega, nagu švaabi suhe frangiga ja nii edasi; nõnda siis oleme üks omaette saksa hõime, rahvas või rahvakild, kui soovitakse, kel on omaenese arengulugu ning teravalt eristuv omapära ja mentaliteet. Nüüd, kus me oleme suures osas oma kodumaalt välja aetud, on Saksamaa meid kui hõimusugulasi kõige tänuväärsemal moel vastu võtnud, tagades meile külalisõiguse, aga iseenesestki mõista vaid külalisõiguse; igatahes jääb meile ka võimalus omandada Saksamaal oma koduõigus, juhul kui me saame mõne liidumaa kodakondsseiks, ühes sellega aga katkeb, vähemalt järgmises põlves, meie olemasolu baltlastena poliitilises mõttes, meist saavad siis baierlased, preislased või württemberglased ja meil on õigus end kogu maailma ees ka poliitiliselt "sakslasteks" nimetada.

Oma ajaloo aastasadadel oleme me, baltlased, poliitikale ikka lähedal seisnud, ja tegelikult on see olnud eranditult Balti poliitika, ning üksnes Põhjasõja ajal ja nüüd maailmasõja lõpul sai osa Balti poliitikast ka maailmapoliitikaks või vastupidi – maailmapoliitika sekkus meie Balti poliitikasse. Saksasoolistena, nagu me oleme, on meile omane ka truudus, "saksa truudus"; me oleme alati rõhutanud, et oleme olnud Vene tsaari kõige truumad alamad.

Kui Vene koloss 1917. aastal rusudeks varises, tsaar oma päritud troonist loobus ja oma alamad nende töötustest vabastas, siis olime ka meie vabad, siis tungis meie Balti poliitikasse maailmapoliitika ja me palusime oma eilseid vaenlasi, oma hõimusugulasi sakslasi, meid ja meie maad oma kaitse alla võtta, ning see palve sai täidetud, kui ka nurjus tema teise poole, meie maa kaitse alla võtmise kestav elluviimine, nimelt saksa revolutsiooni ja sellest tuleneva ilma seisukorra tõttu.

Roll, mille ajalugu meile siiani ette kirjutanud, on olnud vahendav. Peeter Suur nimetas Baltikumi aknaks, mille ta Venemaa jaoks Läänede avanud – me olime sild Ida ja Lääne vahel – kas on see roll lõpuni mängitud ja mooramees võib minna, sest töö on tehtud, kas peavad baltlased oma eksistentsi lõpetama või saab meile osaks mõni uus roll – ja kui, siis missugune? Kas saab see jälle olema sild Ida ja Lääne vahel? Või vahendajaroll kusagil mujal? Kes oskaks sellele vastust anda.

Kuidas nüüd kõigi nende vastamata küsimustega ka poleks, tõsiasjaks jääb, et me seisame käesoleval hetkel kesk vihast võitlust – kas on see surmaheitlus või tõuseme sellest uuele elule tugevnenuna? – ja meie püüdluseks peab olema oma front tugev hoida, teda seestpoolt mitte nõrgestada, me peame ühisrinde mitte ainult looma, vaid seda ka hoidma. Saab olemas olla ainult üks Balti poliitika ja selle poliitika suunised peavad olema paika pandud kodumaale jäänud baltlaste poolt, ning meie, kes me viibime mujal, võime ja peame toetama ning esindama üksnes seda "Balti" poliitikat.

On ju olemas suur hulk baltlasi, kes baltluse edasikestmisse Baltikumis enam ei usu ja kelle sooviks on leida uus kodumaa; need võivad koonnuda ühtseks huvirühmitiseks ja ajada poliitikat, millesse süvenemine viiks siinkohal pikale, ainult et Balti poliitika nime ei tohiks see kunagi kanda, vähemalt niikaua, kuni Baltikumis on veel baltlasi.

Niipalju kui siin balti organisatsioone leida, on nad kõik tihedas kokkupuutes kodumaaga, ja poliitika, millest nad juhinduvad, on kooskõlas kodumaa omaga, ning kui meie, kes me viibime kodumaast eemal, ajame poliitikat, mis satub vastuollu kodumaa aetavaga, siis tähendab see reetmist omaenese asjas; ainult ühtsus teeb tugevaks, ja seega saab olemas olla vaid üksainus Balti poliitika ühelainsal Balti rindel.

Saksa ja inglise keelest
tõlkinud ja kommenteerinud
Jaan Undusk